

Jandala Csilla – Sándor Tibor

A rendezvények és a turizmus kapcsolata a múltban és a jelenben

The Relationship Between Events and Tourism in the Past and the Present

Összefoglalás

A tanulmány a rendezvények történetét vizsgálja a turizmus kialakulásának kezdeti szakaszában, továbbá összefoglalja azok jelenkori szerepét. Az ókori előzmények alakították ki a mai rendezvényturizmus későbbi kereteit, tehát azt a történeti bázist, amire a későbbi korok és jelenünk rendezvényturizmusa is épül. A történeti kontinuitás egyaránt megfigyelhető és bizonyítható akár a sportrendezvények, akár a karnevál jellegű ünnepek esetében. A tanulmány jelenünkkel foglalkozó része a rendezvények legfontosabb mai jellemzőit vázolja fel: az utazási szokások változását, a rendezvényeken való aktív részvételt mint új motivációt és a megrendezvényeket, amelyek egyre nagyobb szerepet játszanak a turizmus globális tendenciáiban.

Summary

The study analyses the history of events in the early stages of tourism, and summarizes their present-day role. The framework of today's event tourism was developed by the ancient history: this is the historical basis on which the event tourism has been being built. The historical continuity is observable and provable both in the case of sport events or in the case of carnivals. In the second part of the study we are focusing on the main features of the present-day event tourism, on the changes in travel

DR. JANDALA CSILLA tanszékvezető főiskolai tanár, rektor, Edutus Főiskola Turizmus Tanszék (jandala.csilla@edutus.hu.), DR. SÁNDOR TIBOR főiskolai tanár, Edutus Főiskola Turizmus Tanszék (dr.sandort@gmail.com).

behaviors, on active participation in events as a new motivation and on the mega-events that are playing an increasing role in the global tourism trends.

A RENDEZVÉNYEK SZEREPE A MÚLTBAN

Az ünnepi rendezvények története

Az ünnepi rendezvények történetét viszonylagos biztonsággal az ókorig, tehát az állammá szerveződött társadalmak koráig tudjuk nyomon követni. A korábbi hasonló jelenségek vonatkozásában feltételezésekre kell hagyatkoznunk. Csak valószínűsíthetjük, hogy az őskori ünnepek a halottkultuszhoz, esetleg sikeres, nagy jelentőségű, az adott, veszélyeztetett közösség további fennmaradásában döntő szerepet játszó eseményekhez köthetők, amelyekre a közösség tagjai a jövőben is emlékezni kívántak. Nem tudjuk azonban megállapítani, hogy mennyiben és mikortól volt ezeknek a kiemelt őskori eseményekre való „korabeli” emlékezésnek megszilárdult, mindig ugyanúgy ismétlődő „szertartásrendje”, mai szóval élve: „forgatókönyve”. A halottkultusznak minden bizonnyal volt, mely kultusz egyben a mágiához és a valláselőzményekhez köthető. Az is tény, hogy az ókori ünnepek jelentős hányada az általunk vallási ünnepnek is nevezett eseményekhez kapcsolódott.

Bár az ősi egyiptomi és mezopotámiai ünnepek már markáns, állandó jellemzőkkel bírtak, főként terjedelmi okokból vizsgálatunkat Hellász ünnepi rendezvényeivel kezdjük. Elsőként azt kell megállapítanunk, hogy az ókori görögség ünnepei komplex jelenségek voltak: egyszerre bírtak vallási, kulturális, nem egy esetben politikai jelentőséggel. Ezt részben az magyarázza, hogy az újkort megelőzően a vallási szféra áthatotta a mindennapi és közélet majd minden eseményét, sőt valamelyest hasonló módon történhetett a középkorban is. A polgári korszak sajátossága, miszerint a valóság olyan elkülönült szféra, amely a 18. századtól kezdve egyre inkább „maganüggé” vált, korábban ismeretlen volt.¹

Hellaszban az ünneppé emelt rendezvények hatókörük alapján két csoportra oszthatók: pánhellén (minden görög poliszban megünnepelt) és a csak egyes poliszok rendezvényeire. A pánhellén ünnepek közt elsőként említhetjük az *olümpiai játékokat*.²

Olümpia városa Élisz polisz területén található, a Peloponnészosz félsziget északnyugati részén. Már a korai időkben is vallási jelentőséggel bírt: a földistennő, Gaia, valamint Kronosz és Rhea kultuszhelyének számított, később aztán Zeusz tisztelete kapott nagy szerepet. A játékok megrendezésének oka mitikus homályba vész, a hagyomány különféle személyekhez és indokokhoz kapcsolja. Egyesek szerint egy szellemhez (kurész), a Zeust szülő Rhea biztonságáért felelős idai Héraklész nevéhez köthető az első játék megrendezése. Más verzió szerint a Kronoszt legyőző Zeusz rendezte meg először, saját dicsőségének emlékére. Létezik olyan feltevés is, mely szerint a nagy hírű hős, Héraklész, Zeusz és Alkméné gyermeke alapította a versenyt, Augiász éliszi király legyőzése után.

Miért pont a görögök „találták fel” az olümpiai versenyeket? Életükben nagy szerepet játszott az agón (versenyszellem), valamint az areté (a férfierény, az erő és bátorság ideálja), a görög nevelés fontos részét képezte továbbá a gümnasztika (testedzés) is. A versenyjátékok népszerűségéről már Homérosz művei is tudósítanak. Az *Ilíasz*-ban Patroklosz temetése után rendeznek versenyeket, az *Odüsszeiában* pedig a főhős tiszteletére a phaiakok földjén került sor hasonló versenyjáték megrendezésére. Létezik olyan feltevés is, mely szerint az olümpia eredetileg halotti versenyjáték lehetett, amelynek célja a halott hős fegyverzetének megszerzése volt. A ma is érvényesnek tekintett hagyomány Kr. e. 776-ra teszi az első olümpiai játék megrendezését. Máig a gondosan feljegyzett olümpiai ciklusok alapján számítják ki az ókori Hellászt érintő történelmi események idejét. Az ókori olümpiai utolsó éve Kr. u. 393-ban volt. A játékokhoz kapcsolódott az ekecheiria (olümpiai béke) szokása is. Az ötnapos játék zavartalan lebonyolítása érdekében két hónapos fegyvernugvást hirdettek meg egész Hellászban. Ennek jegyében megpróbálták biztosítani a résztvevők számára az oda- és visszaút biztonságát is. Az erőszaktól való tartózkodást, nyilván az olümpiai béke mintájának hatására, más hellén játékok idejére is kiterjesztették, és általában komolyan is vették. A játékok ismertsége, népszerűsége fokozatosan növekedett. Kezdetben főképp a félszigeten lakók vettek részt rajta: a korai időkben rendre a spártaiak közül kerültek ki a győztesek. Később egyre nagyobb szerephez jutottak az attikaiak is, a Kr. e. 6. század elejétől pedig egyre több résztvevő, győztes és néző került ki a gyarmatvárosokból. A játékok pánhellén jelleget öltöttek, és nagy szerepük volt a görög identitástudat kialakulásában és megerősödésében, hasonlóképp, mint a perzsák felett aratott győzelemnek.

A résztvevők és a nézősereg számára egyaránt hazafias öntudat és büszkeség kérése volt a játékokon való részvétel. Erről tudósítanak Hérodotosz sorai is, amelyek a 480. évet, a perzsa háborúk idejét idézik fel:

„26. Útközben odajött hozzájuk néhány arkadiai szökevény, akik éheztek, és szerettek volna a perzsák hasznára lenni. Elvezették őket a király elé, s ott egy perzsa megkérdezte tőlük, hogy mit csinálnak most a hellének. A szökevények erre azt felelték, hogy az olümpiai ünnepeket ülik, s tornaversenyeket meg kocsihajtást néznek. Azt is megkérdezte a perzsa, hogy mi a versenydíj náluk, s ők azt felelték, hogy a győztes olajágból font koszorút kap. [...] Tigranész, amikor meghallotta, hogy versenydíjként nem pénzt, hanem koszorút kapnak, nem állhatta meg, hogy fel ne kiáltson: »Jaj, Mardoniosz, milyen emberek ellen vezetsz te bennünket? Hiszen ezek nem pénzért, hanem a győzelem dicsőségéért harcolnak!«”³

A díj jelképességét azonban gyakran „kompenzálták” a versenyzőt küldő poliszok, amennyiben később bőségesen kárpótolták a győzteseket győzelmükért. Esetenként megvesztegetési kísérletek is előfordultak a források tanúsága szerint.

A játékokat négyévenként rendezték meg, és mindvégig kultikus jelleggel bírtak: italáldozatot mutattak be Zeusz tiszteletére, rituális tisztítóáldozattal vette kezdetét, és egy hellanodikészeknek nevezett kultikus-papi testület bonyolította le a versenyeket. Görög férfiak vehettek részt rajtuk, nők nem indulhattak. Mégis tudunk női győztesekről is. Ennek azonban az az oka, hogy a lovasversenyek alkalmából az állat

tulajdonosát, tenyésztőjét illette meg a díj. A nézőközönség főként mindkét nembeli görögökből állt, bár a nők közül csak a lányok nézhették meg a versenyeket, az aszszonyok nem. Ennek oka nem ismert. A nézők száma tízezres nagyságrendű lehetett, a római időkben egyes becslések szerint elérte a negyvenezret is. Az előkelő látogatók elszállásolására szolgált a Leonidaion, amelyet valószínűleg a Kr. e. 4. században építettek. A legkorábbi versenyszám a futás volt, ez később kiegészült az ökölvívással, birkózással, pankrációval, kocsiversennyel és pentatlonnal. A győztesek olajfaágból font koszorút kaptak, szobrot készítettek róluk, költeményekbe foglalták a nevüket, és általában véve nagy tiszteletnek örvendtek. Olümpia nemcsak a versenyek miatt volt jelentős desztináció, itt állt az ókori világ hét csodájának egyike, a Zeusz-templom is.

A Korinthoszi-öböl közelében, a Parnassosz-hegy délnyugati lejtőjén található Delphoiban rendezték meg a *püthói játékokat*. Apollón papjai szervezték és vezették a versenyeket, kezdetben nyolc-, majd négyévenként. Először Apollón dicsőítése volt a játékok egyetlen célja, Kr. e. 586-tól azonban egyre inkább előtérbe került az agón szelleme. Megjelentek a sportversenyek, de mindvégig énekversenyeket, zenés drámai bemutatókat is rendeztek az ünnepi játék alkalmából. A győzteseket babérkoszorúval díjazták, hírnevük vetekedett az olimpiai bajnokokéval. Delphoi nemcsak a püthói játékokról vált híressé, látogatói az Apollón-jódsza szolgáltatásait is sűrűn igénybe vették. A püthói játékok idejére is meghirdették az erőszaktól való tartózkodást, amelyet néhányszor megszegtek, mint arról Plutarkhosz is beszámolt, mi azonban Schiller remekbe szabott balladájából tudunk róla (*Ibükosz darvai*).

Némiképp bizonytalan a *nemeai játékok* eredete is. Nemea a Peloponnészosz félsziget északkeleti részén található, a Nemea folyó völgyében, Olümpiával nagyjából egy vonalban. Eredete szintén Héraklész nevéhez köthető, akinek 12 feladata közül az egyik a nemeai oroszlán legyőzése volt. Egy másik verzió szerint egy helyi király fiának, Arkhemorosznak az emlékére rendezett halotti kultusból eredeztethető az ünnepség. A Zeusz tiszteletére megrendezett esemény Kr. e. 536-tól sportversenyekkel egészült ki, amelyeket két évente rendeztek meg. A 4. században templomot is építettek a helyszínén, és a hellenisztikus korból zenei versenyekről is tudósítanak a források. A győzteseket pálmaággal és zellerkoszorúval díjazták.

Nemeától északra, Korinthosz mellett tartották a negyedik pánhellén játékot, az *iszthmoszi ünnepséget*, melyet a nemeai játékokkal azonos évben, két évente rendeztek meg. Kultikus eredetét a görög hagyomány a Kr. e. 1200 körüli időkre teszi, és egy Melikertész-Palaímón nevű hőroshoz köti. A 7. században azonban már Poszeidón tengeristen kultusza került a játékok előterébe. Az első sport- és zenei versenyeket Kr. e. 570-ben rendezték, emellett az iszthmoszi játékok sajátossága volt a festők versenye is. A győzteseket itt fenyőkoszorúval vagy zellerkoszorúval jutalmazták.

A fentiekből egyértelművé válik, hogy a „sportversenyek” nem kizárólag sportversenyek voltak, hanem vallásos, művészeti jellemzőkkel is bírtak.

Az egyes poliszok ünnepi rendezvényei közül kiemelkednek Athén városállamának legnagyobb eseményei, a *Panathénaia ünnep*ek. Az ún. *Nagy Panathénaia* ünnepet négy évente, Athéné istennő kultusza jegyében rendezték meg, és hat napig tartott. Lefolyásáról a 6. századtól kezdődően állnak források rendelkezésünkre. Az ünnep

alkalmából sport- és műzsai versenyeket is rendeztek, a legnagyobb attrakciónak azonban a peploszfelvonulás számított. A peplosz az istennő tiszteletére szőtt szent ruhadarab volt, amelyet Athéné győzelmét ábrázoló jelenetek díszítettek. A kerekekre szerelt hajóra vitorlaként kifeszített peplosz Akropoliszra vezető útját követő felvonulás a város egész lakosságának és a gyarmatvárosok küldötteinek jelenlétében zajlott le. A felvonulást hatalmas égő áldozat bemutatása követte, majd közös lakomával zárult az ünnepség. A műzsai versenyek győzteseit aranykoszorúval, a sportverseny legjobbjait olajfa koszorúval és Athéné olajfaiból sajtolt szent olajjal jutalmazták. Ugyancsak a város és Athéné kultusza jegyében rendezték meg évente a *Kis Panathénaia* ünnepét. Ezen az ünnepen nemcsak a polgárjoggal rendelkező athéniak képviselői vehettek aktívan (nem nézőkként, turistaként) részt, hanem a metoikoszok⁴ lányai is. Az ünnepség kiemelt helyszíne a Parthenon volt, amelynek frízén előkelő helyet foglalt el az esemény ábrázolása; erre utal a templom keleti oldalán megjelenített, kőbe vésett tizenkét főisten és tíz, a város történetében nagy szerepet játszó hérosz ábrázolása is. A Panathénaia alkalmából a város agoráján sportversenyeket is tartottak. Az ünnepségek korai történetéről keveset tudunk, annál többet a Kr. e. 5. század második felétől megrendezett, Periklész és Pheidiasz által szervezett ünnepekről.⁵ Vendégstatisztikákat az ókorban természetesen nem készítettek, valószínűsíthető azonban, hogy az ünnepek számos más poliszból származó látogatók ezreit, mellettük nagyszámú nem görög turistát is vonzottak. Athén másik jelentős ünnepe volt a drámatörténet szempontjából is meghatározó, évente megrendezett *Nagy Dionüszia*. A drámaversenyeket nagyszámú hazai és külföldi nézőközönség előtt, a 14 ezer főt befogadó színházban rendezték meg. Az 5. században a Dionüszosz által pártolt versenyen mutatták be, három napon át, Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész drámáit és Arisztophanész komédiáit. A Dionüszia nagyban hozzájárult a görög drámairodalom kialakulásához; a tragédiákat mindig délelőtt, a komédiákat délután adták elő. A jó hangulatban telő ünnepség alatt a vidámságról utcai énekesek csoportjai gondoskodtak, a foglyokról leoldották a bilincseiket, és az adósoktól sem volt szabad visszakövetelni tartozásukat a mulatság idejéig.

A kis létszámú misztériumok vallási közösségek voltak, melyek tevékenységének középpontjában az egyénnek az istenséggel való egyesülés révén történő személyes megváltása állott. Az Athén városához kötődő ún. *eleusziszi misztériumok* Démétér termékenységistennő kultuszát szolgálták. Az ünnep, melyet részben Athénban, részben a városhoz közel fekvő Eleusziszbán rendeztek, legfontosabb részét egy nagy, Athénból Eleusziszba vezető felvonulás és a misztériumba történő titkos, tanúk nélkül lezajló beavatás képezte. Erről azonban máig kevés részletet ismerünk, csak a később kereszténnyé vált hívők homályos beszámolóit és domborműrészletek tudósítanak róluk.

Hellász jósdaí ugyancsak fontos rendezvényhelyszínnek számítottak. Ezek tevékenysége ugyan nem köthető meghatározott időponthoz, működésük még szezonálisnak sem nevezhető, mivel állandóan nyitva álltak. Rengeteg látogatót vonzottak; ezek egy része „hivatalos” minőségben, mint jóslatot kérő fordult meg a jósdák szentélyeiben, feltételezhetjük azonban a kíváncsi turisták jelenlétét is. Közülük kettőt érdemes megemlíteni: a Zeuszhoz köthető dodonait, Apollón Delphoiban található jósdáját,

és az ugyancsak Apollónhoz köthető, Kis-Ázsiában, Milétoz mellett található Didyma (a mai Törökországban: Yenihisar) városában alapított jósdát.

Dodona Epeiroszban (ma: Epirosz) található, Hellász északnyugati felében. Papjai mezítláb jártak, és a puszta földön aludtak, hogy állandóan kapcsolatban maradjanak a Földanyával. A jóshely középpontjában Zeusz szent tölgyfája állott. Az isten a tölgy leveleinek susogásával válaszolt a feltett kérdésekre, ezt „fordították le” a papok a jóslatot kérőnek.

A mükénéi korszakban, Delphoiban a földistennő Gaiának állt a szentélye, szent állatát, a Püthónt (kígyó, sárkány) a 8. században Apollón legyőzte, és „átvette” a szentélyt, amely fénykorát a klasszikus és az azt követő korszakokban élte. A jóslat közvetítője, a püthia egy hasadékból kiáramló kén-gáz hatására kábult állapotba kerülve adta meg a válaszokat a kérdésekre. Ezt fordították le a papok a kérelmező számára.

Az ókori görög rendezvények vázlatos felsorolásakor ki kell térnünk egy vitatott kérdésre: létezett-e egyáltalán turizmus az ókorban? Véleményünk szerint igen. A korabeli utazók között egyre többen akadtak, akiknek mentalitása Odüsszeuszéhoz volt hasonlítható (a fiktív hőst sokan az „első turistának” tekintik), azaz egyre többen keltek útra puszta kíváncsiságból. A kíváncsiság, az ismeretszerzés igénye pedig vitathatatlanul a turista elsődleges motivációja. Ahol és amikor ez megjelenik, előbb-utóbb kialakítja a szükségletének megfelelő infrastruktúrát, és a fejlődés a turizmus kialakulásához vezet. Ezért beszélhetünk az ókorban turizmusról. Egyes szerzők ezt prototurizmus (ősi, elsődlegesen kialakult turizmus) névvel illetik. Tény, hogy Athén városának hírneve, a Periklész és Pheidiasz által megálmodott és felépített város az ókori turizmus egyik „megaattrakciója” volt, még akkor is, ha létrehozói számára nem ennek kialakítása volt a fő cél. A városba látogató idegeneket, köztük a turistákhoz hasonlítható, kíváncsiságból utazókat akkoriban (és most is) elsősorban az általuk épített város érdekli.

A rendezvények továbbélése napjainkig

Természetesen még a legvázlatosabb formában sem áll módunkban a nagyobb rendezvények történetének ábrázolása. A továbbiakban figyelmünket az ókori eredetű és minden történelmi korban jelen lévő, karnevál jellegű rendezvények rövid ismertetésére fordítjuk, hiszen a valóban népszerű és sikeres nagyrendezvények egyik fontos jellemzője a lehető legnagyobb történelmi kontinuitás.

A karnevál jellegű rendezvények eredetét nem ismerjük, valószínű azonban, hogy mivel nem kötődnek az államilag szervezett és írásos kultúrával rendelkező társadalmak meglétéhez (ezeket általánosságban a Kr. e. 4. évezredhez szokás kötni), már a „történelem előtti időkben” megjelentek. A kialakuló államiság szerepe történetükben legfeljebb a legalizálásuk lehetett. Minden bizonnyal elfogadottak voltak az állam és az írásbeliség megjelenése előtti időkben is, szervezésük talán a papi tisztségek legkorábbi gyakorlóihoz, a sámánok, varázslók tevékenységéhez köthető. Kialakulásukhoz tehát, hipotetikus-elméleti értelemben, elegendő lehetett a természet adta közösségek (törzs, nemzetség) feltételezett létezése. A karnevál jellegű rendezvények

mind Hellász, mind Róma történetében jelen voltak, mint például Dionüszosz isten ünnepei a görögöknél. Az isten alakja valóban időtlen; egyik legősibb előfordulása a mediterrán kultúrkörben a trák vagy lüd/phrüg mitológiához köthető, de feltehetően az ókori keleti kultúrákban is lehettek előzményei. Görög földön egy, a Kr. e. 14. századból származó krétai feliraton találkozhatunk először az istenség nevével. Kultusza a Kr. e. 8. században terjedhetett el, amint Homérosz is megénekelte költeményében. A trák hagyomány szerint a kétnemű Dionüszosz az ezüst őstojásból kelt életre először, mint minden isten és ember legősibb magja. A görögök trigonosznak, azaz háromszor születettnek tartották. Először Zeusz Démétérrel, a földistennővel nemzette, a titánok azonban elpusztították, a szíve kivételével. Amikor Zeusz villámokkal sújtotta a titánokat, azok hamvai elkeveredtek Dionüszoszéval. Egy másik mitológiai történet szerint hamvaiból lettek az emberek. Ezt úgy is értelmezhetjük, hogy minden emberben van egy titáni rész, ami lehúzza a földre, földhöz köti. De minden emberben ott lakozik a dionüszoszi rész is, ami Zeuszhoz, vagyis az istenekhez köti, azokkal rokonítja. Dionüszosz második születése is Zeuszhoz köthető: Szemelével, egy földi asszonnyal nemzette, ám Szemelé látni kívánta az istent, de nem bírta elviselni látványát, ezért elégett. Zeusz kimentette Dionüszoszt a tűzből, combjába varrta és kihordta. Ez volt harmadik születése. A dionüszoszi állapot az „eksztázis”, az „önmagából kivetkőzött ember” állapota, amelynek több jelentése közül az első szerint: „Bizonyos, hogy ő az egyetlen görög isten, aki különféle vonatkozásaiban megmutatkozva éppúgy elkápráztatja és vonzza a parasztokat, mint az értelmiség színe-javát, politikusokat és gondolkodókat, orgiasztikusokat és askétákat egyaránt. A mámor, az erotika, az egyetemes termékenység, ám a holtak periodikus visszatérte, a mania, az állati tudattalanságba merülés vagy az entuziaszmosz (lelkesedés, a lélek felemelkedése valamely magasabb értékhez – S. T.) önkívülete keltette feledhetetlen élmények – mindezek a borzalmak és felismerések egyetlen forrásból táplálkoznak: ez pedig az isten jelenléte. Létmódja kifejezi élet és halál paradox egységét. Ezért alkot Dionüszosz az olimposziaktól gyökeresen eltérő istenségtípust. Közelebb volt-e vajon az emberekhez, mint a többi isten? Mindenesetre közelíteni lehetett hozzá, egyesülni lehetett vele, és a *mania* önkívülete megmutatta, hogy az emberi léten túl lehetett lépni.”⁶ A fenti sorok és Dionüszosz hármasszülése az ekstázis fogalmához az élet és halál, az újjászületés, feltámadás örök körforgását és állandóan ismétlődő jelenvalóságát kapcsolja. Az ekstázis második jelentése „technikai jellegű”, a „hogyan érhető el” kérdésre ad választ. Magyarázatra nem szorul, ha a közismert tényre utalunk, hogy Dionüszosz (a rómaiaknál Bacchus/Bakkhosz) a bor istene. Annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy mi köze mindennek a karnevál jellegű rendezvényekhez, a későbbi korok karneváli szokásainak történetéhez kell visszanyúlnunk. Az „önmagából kivetkőzött ember” létélményének megtapasztalása ugyanis történelmünkben mindig jelen lévő szükségletünk. Az ókoriak ennek még így, *expressis verbis*, nem lehettek tudatában. A későbbi korok kutatói számára azonban nem volt kérdéses: „Miért túrték el a rend őrei az efféle felforgató tobzódás rendszeres és ritualizált megismétlődését a legtöbb ismert társadalomban? A természeti népek szokásait vizsgáló antropológusok – például Roger Callois, Mircea Eliade vagy Max Gluckmann

– biztonsági szelepnek tekintik ezeket a népünnepeket. A felgyülemlett feszültségek alkalmankénti levezetése és a normák felfüggesztése – mondják – könnyebbé teszi a társadalmi kötöttségek hétköznapi elfogadását.”⁷ A „biztonsági szelep” funkció betöltése azonban mindenkor csak a konkrét helyzet függvényében érvényesülhetett. Már a Római Birodalom történetében is előfordult, hogy karnevál jellegű ünnepeket tiltottak be (pl. Kr. e. 186-ban, a pun háborúk és más, kis-ázsiai hadműveletek idején) a bizonytalan közállapotokra való hivatkozással. Ebben közrejátszott, hogy a Kr. u. 4. század végén a kereszténység egyeduralkodó vallássá vált, és a késő ókorban és a középkor századaiban állandó harcot vívott a pogány hagyományokkal, általánosságban kiirtásukra törekedett. Azonban az egyház kompromisszumra, kiegyezésre törekedett az olyan nagy befolyással bíró ünnepek esetében, amelyek betiltása túl nagy kockázatot jelentett volna: „A bolondság, mely második természetünk, és úgy látszik, vele született az emberrel, kapjon legalább egyszer egy évben szabad folyást. A bor is szétvetné a hordót, ha időről időre nem lazítanak ki a dugót, és nem engednénk be egy kis szabad levegőt. Mi, emberek, valamennyien rosszul tákolt hordók vagyunk, s a józanság bora szétvetne bennünket, ha szüntelen kegyes istenfélelemben forrna. Levegőt kell adni neki, nehogy megromoljék. Ezért némely napokon megengedjük magunknak a tréfacsinálást (a bolondozást), hogy aztán annál buzgóbban szolgáljuk az Urat”.⁸

Korunk jelentősebb karneváljai a világ legnagyobb rendezvényei közé sorolhatók. Közülük három egyben a legfontosabb típusokat is reprezentálják: a velencei, a kölni és a riói karnevál. A tél végi velencei karnevál, melyet az írásbeli források 1094-ben említenek először, amikor Velence Európa egyik nagyhatalmának számított, a mediterrán Európa jellegzetes ünnepe. Az ünnepség története – az ókori hagyományoknak megfelelően – a színjátszás történetével is összekapcsolódott, a különleges gonddal készített, gyönyörű karneváli álarcok ugyanis – amelyek a résztvevők anonimitását voltak hivatva biztosítani – a kora újkori *commedia dell’arte* és pantomimjátékok karakteres szereplőinek jelmezét (Pierrot, Bauta, pestisdoktor stb.) idézik. A kölni karnevál, melyet 1341-ben említenek először, a kontinentális, „északi” Európa legnagyobb farsangi ünnepe. Nem véletlen, hogy épp a Rajna-vidéken, a hagyományosan szabad szellemű német területeken rendezték. Talán az ősi germán nemzetségi, törzsi társadalmak „szabad harcos asszonyainak” hagyománya él tovább a nők szabadságának hangsúlyozásában, amely a karnevál első napjának elnevezésében is feltűnik (Weiberfastnacht, azaz a nők farsangja), és amely mozzanat a mediterrán Velence farsangjának forgatókönyvéből hiányzik. Ugyancsak „északi” sajátosság lehet a vaskosabb, jókora eszem-izom és mulatozás az ünnepség ideje alatt. Míg a velencei karneválra az olaszos elegancia jellemző, kölni társa inkább a földközeli, plebejus szabados jelleg bélyegét viseli. A világ egyik leglátványosabb eseménye kétségtelenül a riói karnevál. A portugál előzményekkel (Entrudo ünnepe) rendelkező attrakciót 1723-ban jegyezték fel első ízben. Feltűnő jellegzetessége, európai társaival szemben, a zene és a tánc hangsúlyos jelenléte, és az ünnepségen mindvégig megfigyelhető, explicit erotikus, sőt szexuális hangulat. Utóbbi kétségtelenül összefüggésben áll a volt portugál gyarmat történelmi múltjával. Ellentétben a spanyol tulajdonban lévő dél-amerikai gyarmatokkal, Brazíliában a ka-

tolikus egyház nemhogy büntette, hanem egyenesen pártolta a hódítók és bennszülöttek közötti szexuális kapcsolatok létesítését: „A házasságon kívül született színes bőrű utódokat nem taszították ki a társadalomból, hanem a törvényes gyermekekkel együtt nevelték őket. A fekete és indián ágyasoknak nem kellett szenvedniük a diszkriminációtól, hanem gyakran nagy tekintélynek örvendtek. Mivel a kicsiny Portugália e keveredés nélkül soha nem tudta volna irányítani Brazília mezőgazdasági feltárását, ezért nemzeti kötelességének tett eleget, aki a bennszülöttek szerelmi hajlandóságát nem utasította el, hanem igénybe vette. Ennek belátásától még a klérus sem zárkozhatott el... Néhány vonatkozásban a kereszténység inkább kedvezett a rasszok keveredésének ahelyett, hogy megakadályozta volna azt, kedvezett például azzal, hogy szentjeire bízta a feladatot, hogy örködjenek a szerelmi kapcsolatok termékenysége fölött.”⁹ Erre a sajátosságra vezethető vissza az is, hogy Brazília népessége a világ „legszínesebb” társadalma.

A RENDEZVÉNYEK SZEREPE NAPJAINK TURIZMUSÁBAN

Az utazási szokások változása

Napjaink turizmusának legfontosabb jellemzője, hogy a tömegturizmust kiváltó kínálatról az egyedi, speciális termékek kínálatára helyeződik a hangsúly. A turisták már nem passzív szemlélői a látottaknak, hanem aktív részvételre törekednek. Mindez a turizmusban dolgozókkal szemben is új követelményeket támaszt, hiszen növeli az egy-egy témában való alapos szakismeret iránti igényt.

Globális tendencia, hogy a házasságkötések időben kitolódnak, növekszik a 20 és 40 év közötti egyedülállók, illetve a gyermektelen párok aránya. Utazásaik során az aktív időtöltést keresik, szeretik a fizikai próbatételnek számító túrákat, és nem az iskolai szünetekhez igazítják szabadságukat. Közben folytatódik a fejlett országok népességének fokozatos „előregedése”, egyre több idősebb korú turistára lehet számítani, akik számára speciális ajánlat alakítható ki.

A technológiai fejlődés nyomán a világ „bejárhatóvá vált”, elérhetetlen terület valójában nem létezik. A helyfoglalási rendszerek bővülése és hozzáférhetősége lehetővé teszi, hogy az utasok maguk szervezzék útjaikat, akár otthonról is. A jövőben az információ szerepe még inkább felerősödik, ez a turizmusban a naprakész, többnyelvű, pontos tájékoztatás igényét jelenti.

Az individualizáció jegyében növekszik az egyénileg szervezett utak aránya, ezzel párhuzamosan a csoportos utak kereslete mérséklődik. A szeniorturizmus és az ifjúsági turizmus minden más, életkor alapján meghatározott szegmensnél nagyobb növekedést mutat az utóbbi időben.

Összességében, a kulturális jellegű rövid látogatások, a kulturális üdülések és az aktív nyári/téli üdülések iránti igény növekszik a legintenzívebben. Az együtt utazó csoportok mérete – köztük a családoké is – csökken, ez egyben növeli a rugalmasságot is. Az ár-minőség összehasonlítás elsőrendű szemponttá válik a szálláshelyek és desztinációk megválasztásánál. A környezet minősége különösen a tengerparti és a rurális területeken meghatározó. A speciális utak (hobby, kultúra, sport stb.) irán-

ti érdeklődés, habár jelenleg a piacon csupán kisebb részarányt képvisel, a jövőben gyors növekedésre számíthat. A piacszegmentálás egyre pontosabb lesz: konkrétan kell meghatározni az egyes szegmensek igényeit, hogy az azokat kielégítő termékek összeálljanak. A marketing ismerete – különösen a desztinációs marketingé – elengedhetetlen feltétele a piac ösztönzésének.

A globalizáció hatására a turisztikai kínálat elemei közül az alapot jelentő vonzerő válik egyre fontosabbá: a szállás, közlekedés, éttermi szolgáltatások mind-mind csak kiegészítő szerepet játszanak. A hangsúly a kínálat által megszerezhető élményen, tapasztalaton van. Az élmények szerzésének legnyilvánvalóbb módja a különféle rendezvényeken való részvétel.

A rendezvényeken való részvétel mint új motiváció

Napjainkban a rendezvények többféle módon is szerepet játszanak a turisztikai kínálatban. Összetett turisztikai termékről van szó, melynek alapvetően két fő irányvonala figyelhető meg. Az egyik a klasszikus gyökerekkel rendelkező, kulturális és sportszolgáltatásokat, aktív és passzív programlehetőségeket tartalmazó, szabadidős turisztikai célokat kielégítő rendezvény-, illetve fesztiválturizmus, a másik az utóbbi időben MICE (Meeting, Incentive, Conference, Exhibition/Event) néven emlegetett turisztikai terméktípus, mely elsősorban – de nem kizárólag – a hivatásturizmus jellemzőit viseli magán. Mind a szabadidős, mind a MICE-termékek szerepe hazánk turizmusában egyre fontosabbá válik.

Általánosságban az egyes rendezvények pozitív hatásai a következőkben foglalhatók össze:

- Közvetlen bevétel: jövedelem (belépődíj, szállásdíj stb. a rendezvény típusától függően)
- Közvetlen bevétel a kiegészítő szolgáltatásokból (pl. vendéglátó szolgáltatások, részvétel fakultatív, elő- és utóprogramokon, szervezett városnézések, kirándulások stb.)
- Közvetett bevétel: adóbevétel
- Szálláshelyek és vendéglátóhelyek kapacitáskihasználtságának növekedése
- Pluszmunkahelyek létrejötte
- Fejlődő turisztikai és általános infrastruktúra
- Multiplikátorhatás (az egész gazdaságon tovagyűrűződvé)
- Növekvő elismertség, hírnév
- Pozitív általános és turisztikai imázs (ebben nagy szerepet játszanak a tévéközvetítések)

A rendezvényturizmus esetén is felmerülhetnek olyan következmények, esetleges negatív környezeti, társadalmi hatások, melyek azonban megfelelő tervezéssel megelőzhetők, kivédhetők, nagymértékben csökkenthetők.

A rendezvények egyik óriási jelentősége, hogy önmagukban is nagyon fontos marketingeszközök: ha a rendezvény helyszínének egyébként vonzó a turisztikai imázsa, a rendezvény iránt eleve nagyobb az érdeklődés, turisztikai csomagok, package-ek értékesítésére is van lehetőség. Ellenkező esetben, ha olyan helyszínen kerül lebonyo-

lításra a rendezvény vagy rendezvénysorozat, melynek turisztikai imázsa még nem elég erős, a visszatérő rendezvény tud ezen segíteni, és a desztináció, ha lassabban is, de eléri a kívánt fejlettségi szintet. A különböző rendezvények egymás sikerét is erősíthetik. Ha egy térségben (településen) volt már néhány sikeres rendezvény, akkor az újak kihasználhatják ezek pozitív visszhangját, ismertségét, nagyszámú vendégkörét, és sokkal gyorsabban, hatékonyabban vezethetők be a piacra, hogy azután a rendezvények együttesen tovább javítsák a lebonyolító település imázsát.

A technika fejlődését figyelembe véve, még inkább érdemes megvizsgálni az említett összefüggéseket, hiszen a média közreműködésével gyakorlatilag bárhová eljuthatnak a rendezvényről szóló információk. Ezt a tényt az egyes rendezvények szponzorálásának kialakításakor célszerű megfontolni és kihasználni.

Megarendezvények szerepe a turizmusban

A megarendezvények olyan rendezvények, melyek tartalmuk alapján globális érdeklődést váltanak ki, tömegeket vonzanak akár egyszeri eseményként, akár eseménysorozatként. Hatókörüket tekintve lehetnek világméretűek, kontinenseket, régiókat vagy országokat érintő események. A házigazda szerepét betöltő desztináció számára ezek a rendezvények meghatározó jellegűek: növeli presztízsüket, javítja imázsukat, multiplikatorként révén gazdasági előnyöket biztosít. A rendezvényre látogatók, turisták kiadásai közvetlen hasznot, az általuk tapasztaltak alapján megfogalmazott véleményük, a barátoknak, ismerősöknek szóló beszámolók pedig közvetett promóciót jelentenek.

1. táblázat: Megarendezvények lehetséges csoportosítása

Csoport	Példák
Karnevályok, népnepvények	Köln, Velence, Rio de Janeiro mohácsi busójárás
Kulturális rendezvények	Európa Kulturális Fővárosa Velencei Biennálé Filmfesztivályok (Berlin, Cannes, Velence, Hollywood) Avignoni Fesztivál Sziget Fesztivál (Budapest)
Virágfesztivályok	Brit Kertészeti Fesztivál Debreceni Virágkarnevál
Gasztronómiai fesztivályok	Müncheni Oktoberfest Budavári Borfesztivál
Történelmi események	Millennium 2000 (világszerte) Királyi esküvők (London) Nagy Imre újratemetése (1989)

Politikai események	Elnöki beiktatások Temetések Pápai látogatások Politikai csúcstalálkozók Európai Unió Tanácsának soros Elnöksége (2011. jan. 1. – jún. 30.), Budapest–Gödöllő
Csoport	Példák
Vallási események	Zarándoklatok (Santiago de Compostela, Róma, Mekka) Pápválasztás II. János Pál magyarországi látogatása (1991)
Sportrendezvények	Olimpiai játékok Kontinens- és világbajnokságok Forma-1 Grand Prix Tour de France Maratoni futások (világszerte) Tenisz Grand Slam Budapesti Úszó-világbajnokság (2017)
Világkiállítások	Brüsszel (1958) Sevilla (1992) Millenniumi rendezvénysorozat 1896 (Budapest)

Forrás: Patrick De Groot: A Multidisciplinary Analysis of World Fairs and their Effects. University of Hasselt, 2004 alapján saját szerkesztés.

A felsorolt példák alapján megállapítható, hogy a megrendezvények között egyaránt megtalálhatók az egy-egy helyszínen rendszeresen (évente) megrendezett események (pl. karneválok, kulturális fesztiválok), az eseti rendezvények (esküvők, temetések), valamint a rendszeresen, egy-két-négy évente lebonyolított események, amelyek mindig más helyszínen, pályázat útján kerülnek megszervezésre (pl. sportesemények: kontinens- és világbajnokságok, olimpiák, világkiállítások). Ez utóbbiak esetén nagy körültekintéssel kell megtervezni a rendezvény utóéletét, hiszen a megkövetelt, gyakran gigantikus méretű rendezvény-infrastruktúra későbbi hasznosítása nem egyszerű feladat. A nemzetközi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy egy emberöltő alatt ritkán fordul elő, hogy ugyanott, hasonló nagyságú rendezvényre kerüljön sor, így az esetek többségében a rendezvénynek helyet adó épületek – csarnokok, pavilonok – egy részét a rendezvény után lebontják, másokat eredeti funkciójuktól eltérő módon hasznosítanak.

ÖSSZEGRÉS

Nyilvánvaló, hogy a rendezvények helyszínének kiválasztása alapvető fontosságú. A nagyrendezvények esetén ez még sokkal inkább érvényes: minél ismertebb a desztináció, annál nagyobb biztonsággal lehet a hatásait előre jelezni. Garanciát jelent az általános és turisztikai infrastruktúra, a humán erőforrás megléte, az ismert szervezeti struktúra, a helyi lakosság viszonya a turistákhoz.

A rendezvények pozitív hatásai akkor érezhetők és élvezhetők, ha maga a rendez-

vény nem öncélú, megszervezését, lebonyolítását nem a rövid távú haszon reménye vezérli, hanem szervesen illeszkedik az adott desztináció (település, illetve térség) hosszú távú fejlesztési stratégiájába, illetve konkrét városfejlesztési terveibe. Ezeknek a terveknek a megvalósítását egy-egy nagyrendezvény képes évekkal előrébb hozni, azaz a már említett komplex mechanizmuson keresztül a desztináció „előrehozott” fejlesztéseket él meg, következőképpen a pozitív hatásokat (az infrastruktúra színvonalának emelkedése, üzemeltetésből fakadó adóbevételek, jegybevételek, növekvő turistaforgalom és annak hozadécai) is hamarabb megtapasztalhatja.

JEGYZETEK

- ¹ Ez természetesen nem zárja ki, hogy a polgári korszak ünnepei közt ne lennének részben vagy tisztán vallásos ünnepek, rendezvények. Nem térhetünk itt ki a vallás mint elkülönült szféra kialakulásának vizsgálatára, de nyilván fontos szerepet játszott kiformalódásában a szekularizáció, ami éles határvonalakat vont a különböző nagyságú közösségek, mint a család, vallási közösség, közelet, politikai közösségek (állam) közé.
- ² Az ókori rendezvényekről szóló teljes fejezet megírásához saját kötetem (Sándor Tibor: *Ókori utak – ókori utazók*. Corvina Kiadó, Budapest, 2012) idevágó részeit is felhasználtuk.
- ³ Hérodotosz: *A görög–perzsa háború*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 555. o.
- ⁴ Polgárjoggal nem rendelkező athéniak.
- ⁵ A Panathénia ünnepségekről részletesebben lásd Németh György eredetileg a *História* című lapban (Németh György: *Az istennő születésnapja*. História, 1993/8., 4–5. o.) megjelent cikkének elektronikus változatát: www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/93-08/ch02.html.
- ⁶ Mircea Eliade: *Vallási hiedelmek és eszmék története I–III*. Osiris–Századvég, Budapest, 1994, I. kötet, 321. o. Eliade nézeteivel a világhírű magyar mitológus és ókorkutató, Kerényi Károly gondolatai is rokoníthatóak. Lásd *Gondolatok Dionysosról* című tanulmányát a *Halhatatlanság és Apollón-vallás* című kötetében (Kerényi Károly: *Halhatatlanság és Apollón-vallás*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984, 181–205. o.).
- ⁷ Klaniczay Gábor: *A civilizáció peremén*. Kultúrtörténeti tanulmányok, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990, 40. o.
- ⁸ A 15. századi apológiát idézi Mihail Bahtyin: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Európa Kiadó, Budapest, 1982 című művében. Lásd Klaniczay, i. m. 40. o.
- ⁹ Urs Bitterli: „Vadak” és „civilizáltak”. *Az európai–tengerentúli érintkezés szellem- és kultúrtörténete*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982, 218. o. Hasonló következtetésre jut Gilberto Freyre szociológus, történész és antropológus is, Brazília múltjának világszerte elismert, legtekintélyesebb kutatója. Gilberto Freyre: *Üdvarház és szolgaszállás. A brazil család a patriarchális gazdasági rendszerben*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985.

TOVÁBBI FELHASZNÁLT IRODALOM

- Mircea Eliade: *A szent és a profán*. Európa Kiadó, Budapest, 1987.
- Csilla Jandala: *What is more important: the sport event or the destination?* In: Sport and Tourism, 53th Congress AIEST, Athens, Vol. 45, 2003, 313–325. o.
- Mitológiai enciklopédia I–II*. Szerk.: Sz. A. Tokarev, Gondolat Kiadó, Budapest, 1988.
- Publius Ovidius Naso: *Római naptár. Fasti*. Helikon Kiadó, Budapest, 1986.